

ZMIENNOŚĆ
WSPÓŁCZESNYCH
GRANIC POLSKI

M a r e k W I Ę C K O W S K I

Institute of Geography
and Spatial Organization
Polish Academy of Sciences

W A R S Z A W A 2 7 . 0 2 . 2 0 2 5

GŁÓWNE ELEMENTY ZMIAN GRANIC

1

POŁOŻENIE

Pojawianie się i zanik

2

REŻIM

Procesy powodujące zamykanie i otwieranie

3

FUNKCJE

Rola jaką pełnią granice

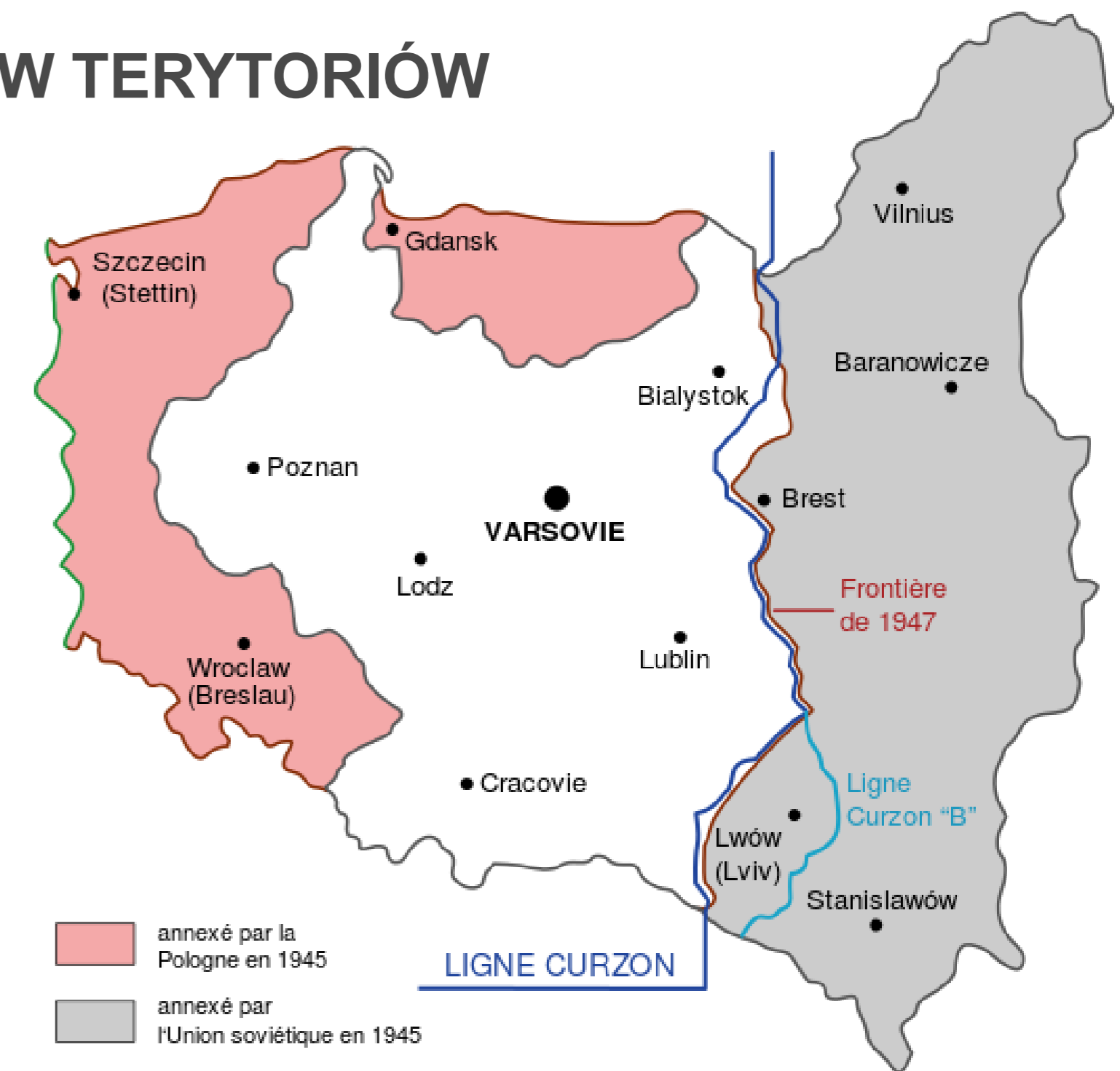
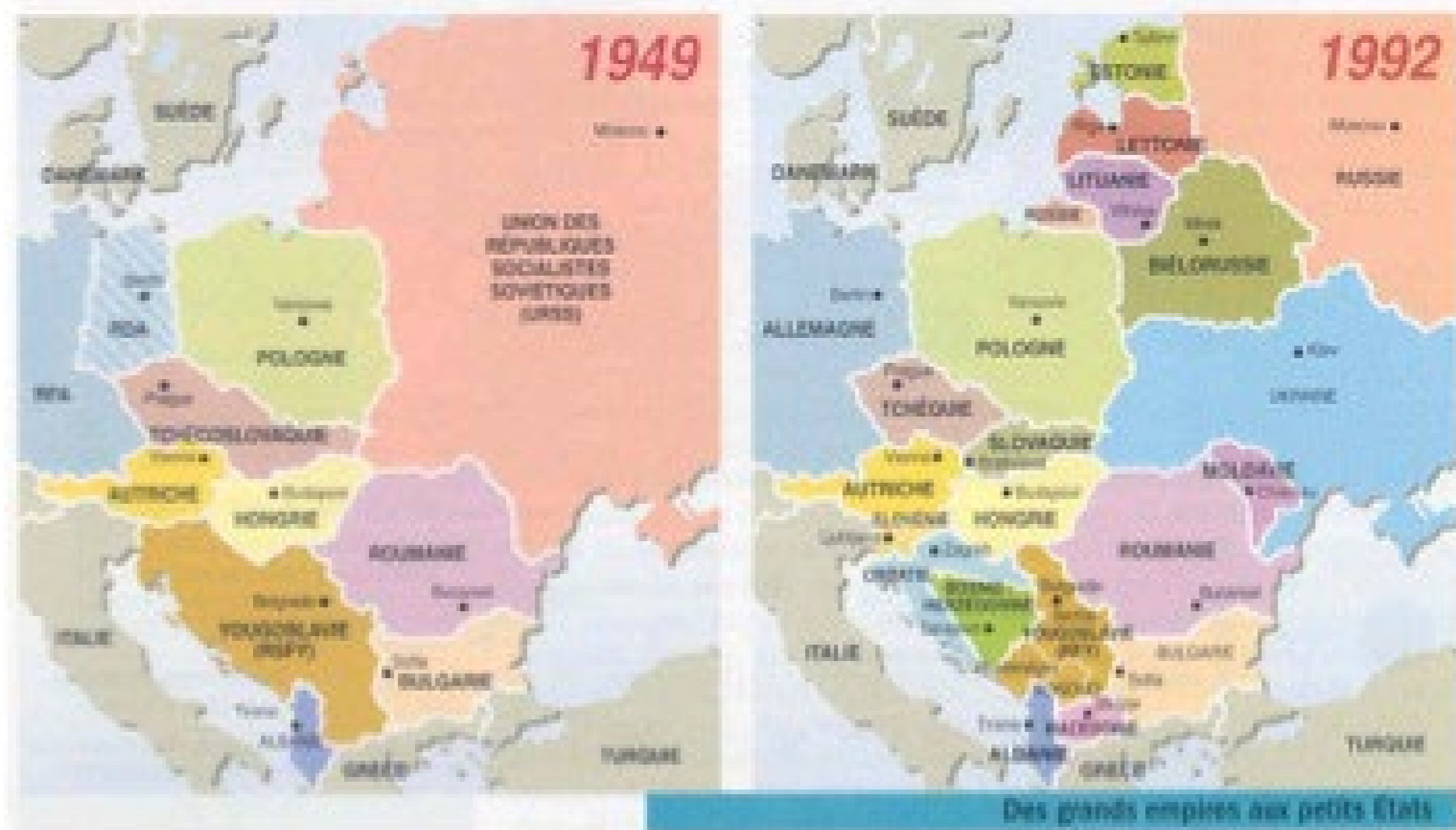
ZMIENNOŚĆ POŁOŻENIA

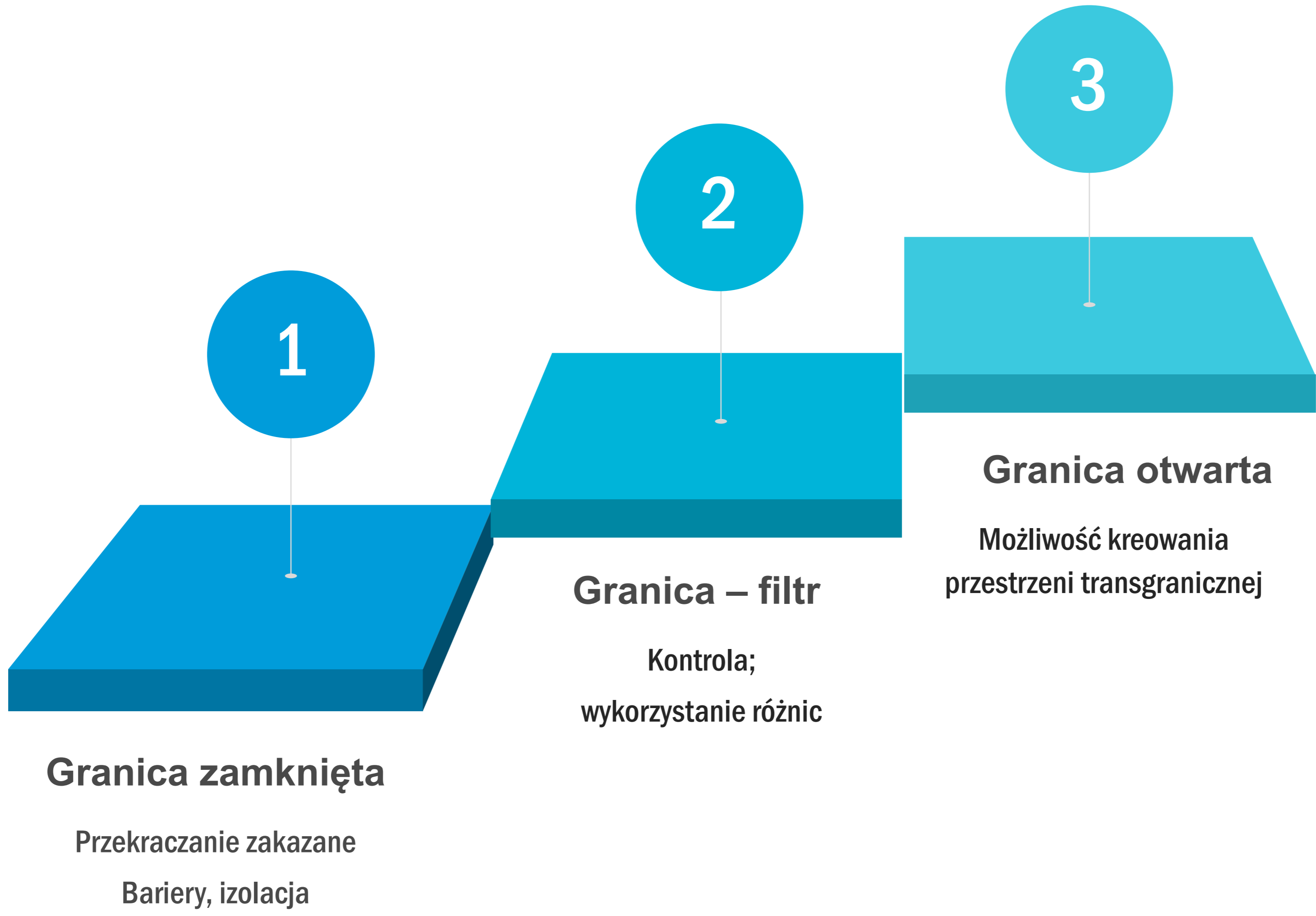
POWSTAWANIE I ZANIKANIE PAŃSTW

PRZESUWANIE FRAGMENTÓW TERYTORIÓW

WYMIANA TERYTORIÓW

ZMIENNOŚĆ REŻIMU

PROCES

BORDERING

Przekraczanie zakazane

Bariery, izolacja

proces tworzenia granicy; graniczenia

DE-BORDERING

Wykorzystanie różnic;
Możliwość kreowania przestrzeni
transgranicznej

proces otwierania granicy;

RE-BORDERING

Zamykanie granicy;
wprowadzanie kontroli

*proces ponownego
zamykania granic*

FUNKCJE GRANIC

Prawna

zasięg regulacji prawnych

Fiskalna

ochrona gospodarki i finansów

Kontroli

możliwa kontrola
przepływów osób i dóbr

Militarna

obrona suwerenności i
bezpieczeństwa

Ideologiczna

wykazywanie różnic
pomiędzy stronami, np.
aby wykazać wyższość

Guichonnet, Raffestin, 1974

ZMIENNOŚĆ FUNKCJI GRANIC

Granica może pełnić funkcję: bariery (*barrier*), pomostu (*bridge*) lub zasobu (*resource*); (O'Dowd, 2001).

Bariera jest kontrolą, blokadą i efektem istnienia granicy, który wpływa zarówno na utrudnienia w rozwoju obszarów sąsiadujących z granicą oraz na przepływy przez nią.

Pomost. Granica stanowić może pomost, złącze pomiędzy terytoriami i społeczeństwami.

Zasób w ujęciu ekonomicznym rozumiany jest jako ilość pewnego składnika aktywów w określonym czasie. Składnik aktywów w ciągu pewnego okresu może dostarczać usługi, które posiadają cenę i tym samym dostarczają kapitału z posiadanego zasobu (Begg, Fischer, Dornbusch 1996; Prokcola 2008; Sohn, 2014).

ZMIENNOŚĆ FUNKCJI GRANIC

Najnowsze trendy badań ukazują nowe role granic, które czasami powielają wcześniej zaproponowane aspekty, czasami się nakładają a czasami są nowymi interpretacjami.

Podkreślany jest **symbolizm** linii granicznej i punktów specjalnych (Löytynoja, 2008; Timothy et al., 2016; Więckowski 2021; Więckowski & Timothy 2021) a także wyjątkowość enklaw, eksklaw (Vinokurov 2007; Gelbman & Timothy, 2011).

Granice zaczęły też być postrzegane i traktowane jako **elementy dziedzictwa** (Balogh, 2012; Prokkola, 2008, 2010, 2016; Timothy, Więckowski 2023).

W ostatnich latach granice i obszary z nimi sąsiadujące stają się także **przedmiotami planowania i zarządzania** (Blasco, D., Guia, J., Prats, L. 2014; Stoffelen & Vanneste, 2017; Stoffelen 2018) a nawet elementami wykorzystywanymi w nowoczesnym **marketingu** (mającym za zadanie zarówno poprawić wizerunek, ale też przyciągnąć klientów, turystów, biznes i inwestycje).

ZMIENNOŚĆ FUNKCJI GRANIC

Łącząc klasyczne role i funkcje granic ze współczesnymi ich znaczeniami można zaproponować następujące, główne funkcje jakie pełnią współczesne granice:

- rola oddzielania, kontroli i ochrony (która jest w pewien sposób nadrzędna nad innymi funkcjami) – funkcja prawna, fiskalna i kontroli;
- miejsce pracy;
- dziedzictwo (przyrodnicze i kulturowe);
- zasób na wielu poziomach (wynikający głównie z różnorodnej specyfiki granic, jako linii zróżnicowania);
- miejsce wymiany, tranzytu i współpracy
- miejsce ideologii, propagandy, promocji i marketingu.

JAK POWSTAJĄ GRANICE ... ?

KLASYCZNY PROCES TWORZENIA GRANIC (JONES 1945)

- DEFINICJA
- DELIMITACJA
- DEMARKACJA
- ZARZĄDZANIE

Po pomyśle i ustaleniach zazwyczaj od razu są one zamknięte i pilnie strzeżone
Czyli zamknięte, czyli bordering

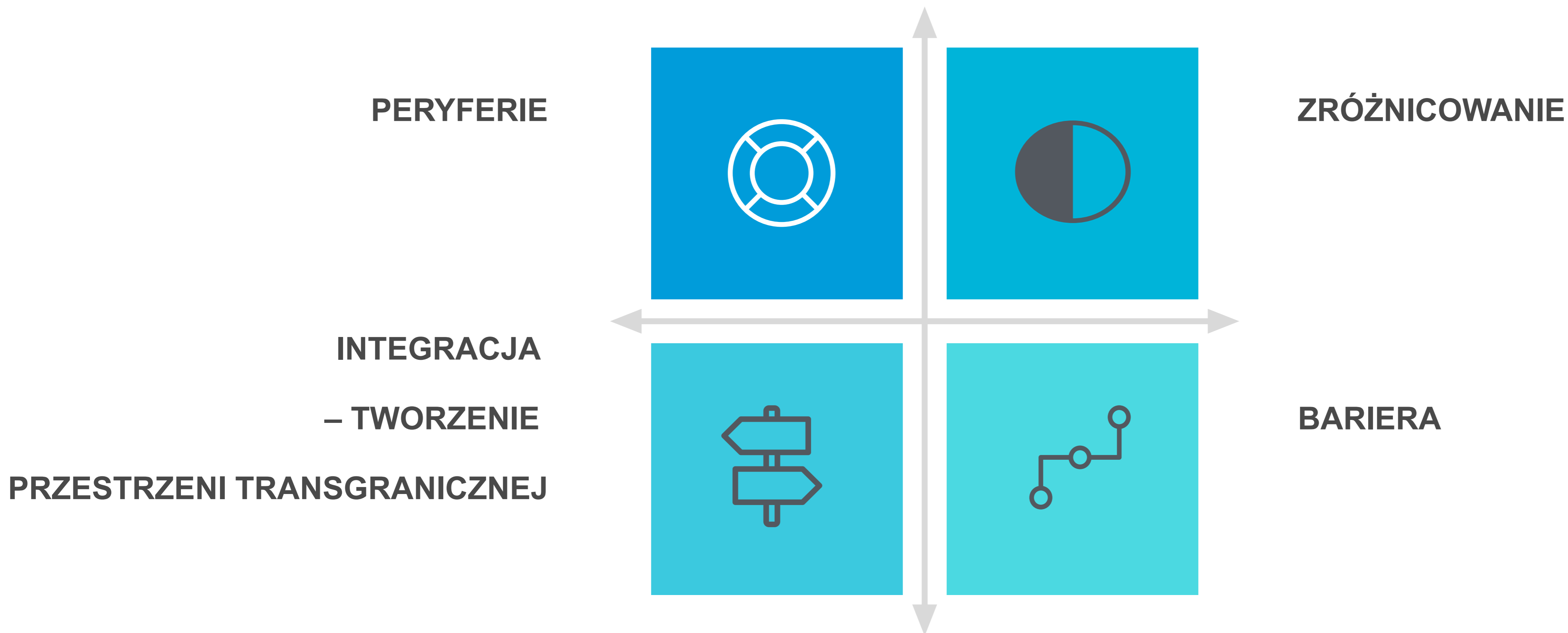
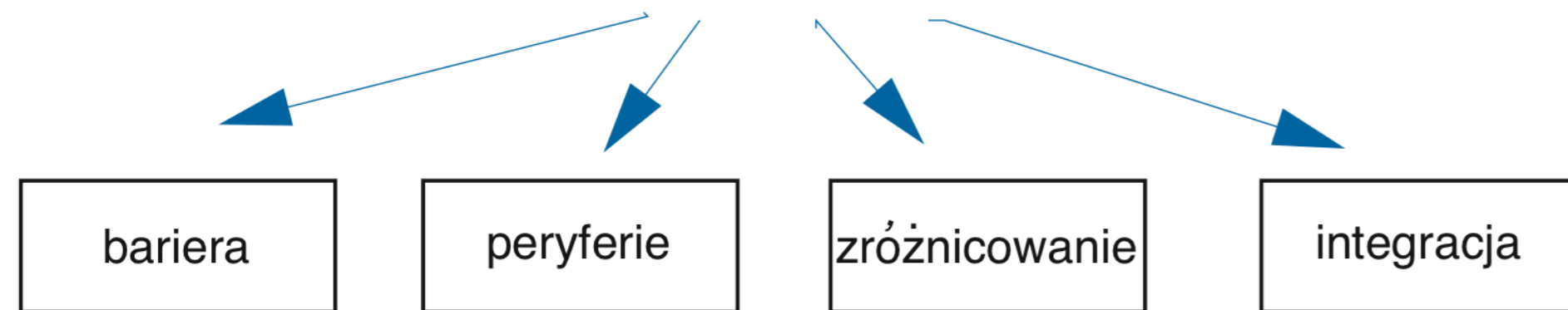
Później pełnią różne funkcje (o tym mówiliśmy); mogą być otwierane
– mamy do czynienia z procesem de-bordering i stanowią wówczas filtr

Może też dojść do sytuacji ponownego (np. czasowego) zamykania a nawet zanikania
Granice zamknięte; process re-bordeingu;

FUNKCJONOWANIE GRANIC

GRANICA JAKO:

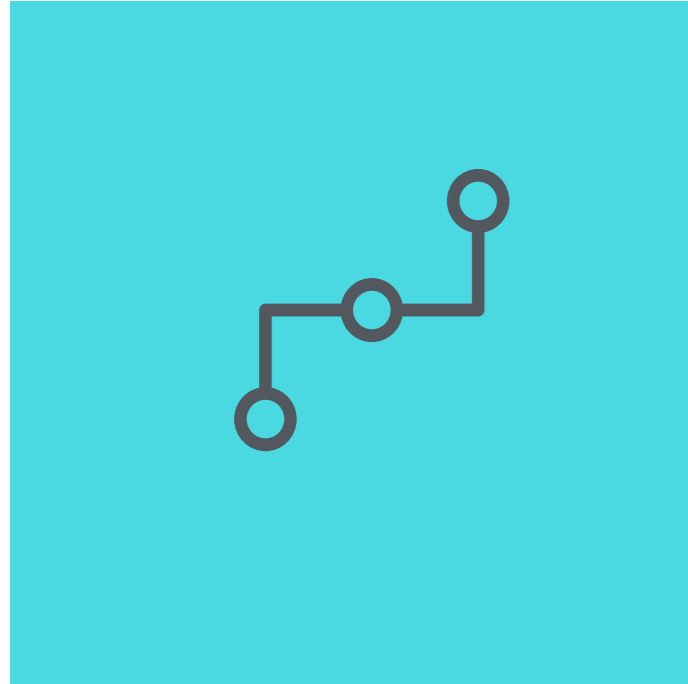
GRANICE JAKO BARIERY

Tradycyjnie granice uważano za bariery i od dawna pełnią tę funkcję.

Granice stanowią wiele barier – politycznych, społeczno-ekonomicznych, technicznych, prawnych, psychologicznych, naturalnych

Funkcja bariery jest zatem nadrzędna nad innymi możliwymi funkcjami granic.

Granice przecinają sieci transportowe, przerywają lub przerywają sieci społeczne i gospodarcze oraz przyczyniają się do izolacji regionów przygranicznych.

GRANICE JAKO KREATOR PERYFERII I IZOLACJI

13

W nawiązaniu do koncepcji centrum-peryferie dość wyraźnie rysuje się funkcjonowanie strefy przygranicznej.

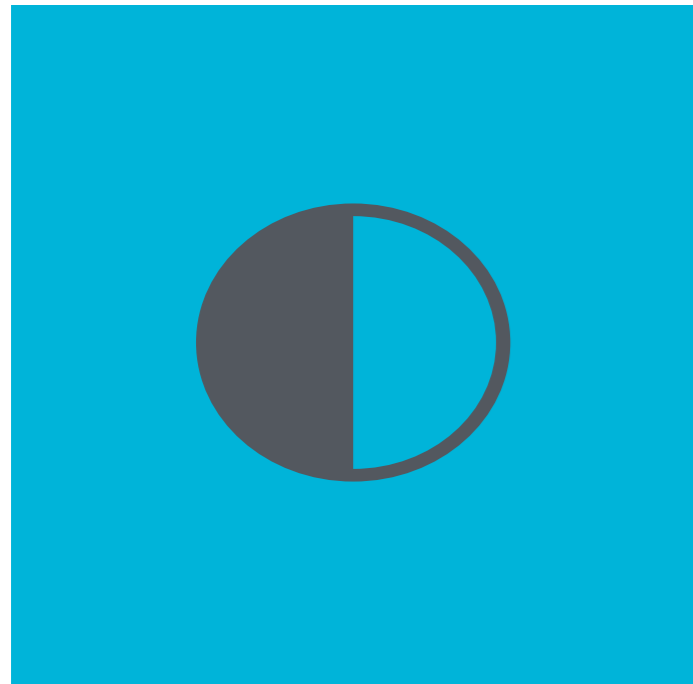
Często zdarza się, że obszary przygraniczne są peryferiami, choć definiowanymi na różne sposoby.

Są to obszary oddalone od ośrodków rozwoju gospodarczego i trudno dostępne środkami transportu.

Peryferia charakteryzują się także niską gęstością zaludnienia, ograniczonym stopniem urbanizacji oraz zniechęcającą i odstraszałą lokalizacją działalności gospodarczej.

GRANICE JAKO LINIA ZRÓŻNICOWANIA

Granica rozdziela terytoria z odrębnymi systemami politycznymi i instytucjonalnymi, a także systemami gospodarczymi, strukturami społecznymi i normami społecznymi, stylem życia i standardami życia, a często także kulturami i językami.

Zróżnicowanie dotyczy także takich kwestii, jak regulacje podatkowe i prawo w ogóle.

Granice podkreślają kontrasty kulturowe między obiema stronami, a także różnice w tożsamości. Kontrastowy rozwój po obu stronach granicy może wynikać z: różnych historii, wzorców osadnictwa i struktur miejskich, a także statusów społeczno-ekonomicznych.

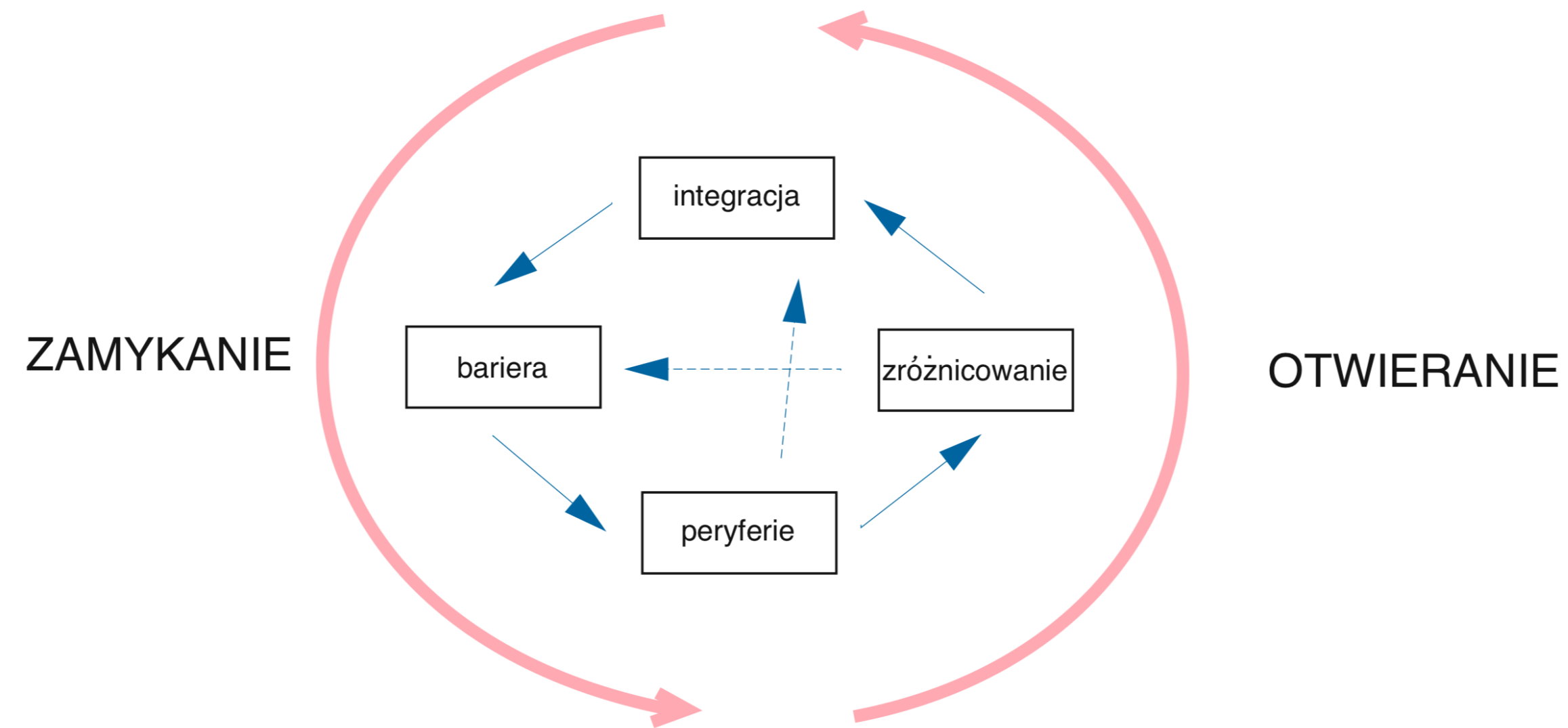
GRANICE JAKO OŚ INTEGRACJI

Granica jest zarówno miejscem podziału terytorium, jak i miejscem spotkań sąsiadów. W sprzyjających okolicznościach granica może stać się granicą „łączącą”.

Otwarcie granic sprzyja intensyfikacji przepływów, ale także transgranicznej współpracy i integracji.

Integracja może wspierać więzi polityczne, społeczne i kulturalne. Współpraca w pobliżu otwartych granic może prowadzić do powstania lokalnych biegunów wzrostu. Jest to proces, w wyniku którego suwerenne państwa zmniejszają swoją izolację poprzez szerszą współpracę z innymi państwami i otwieranie się na procesy globalizacji.

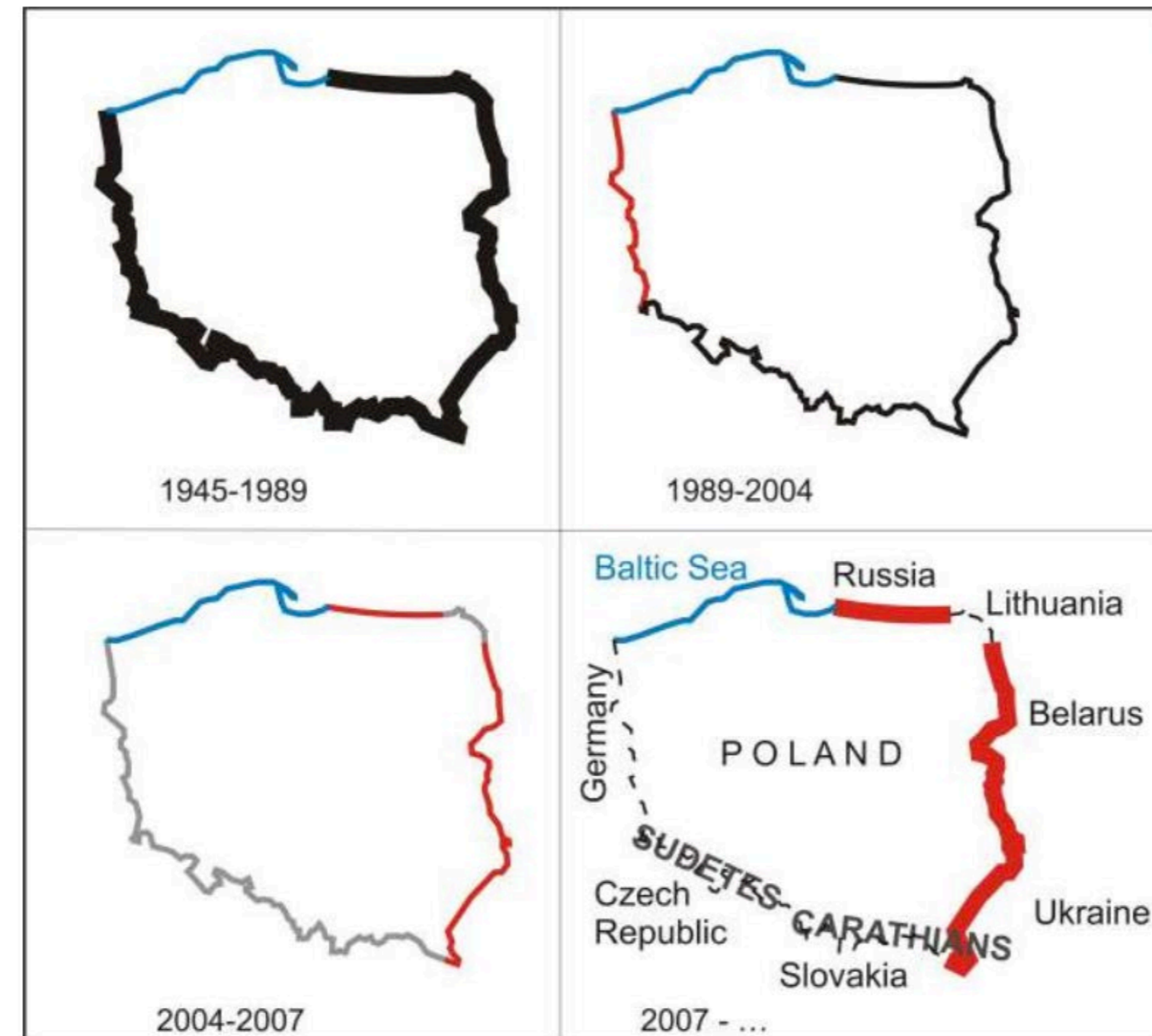

Funkcje granic są bardziej elementami dynamicznymi niż statycznymi. W grę wchodzi tu dwa odrębne, dynamiczne procesy, a mianowicie efektywne pojawianie się/zanikanie granic oraz otwieranie/zamykanie poprzez zmianę funkcji. Granice zmieniają się w czasie, a ich istotę charakteryzują cykle otwierania i zamykania: nieustannie podlegają procesom „de-borderingu” i „re-borderingu”.

Można zaryzykować tezę, że porządek rozwoju obszarów przygranicznych jako koncepcja ogólna zakłada przejście od blokady i izolacji do wspólnej przestrzeni, poprzez barierę – izolację peryferii – różnicowanie – współpracę transgraniczną. Jednak nawet dobrze zintegrowane obszary mogą (w wyniku różnych procesów geopolitycznych) ponownie stać się barierami i izolowanymi regionami. Czyli jest to proces dwustronny.

ZMIENNOŚĆ GRANIC POLSKI

- boundaries closed during the socialist period
- external boundaries of the European Union
- boundaries beyond the European Union of the filter character
- internal boundaries of the European Union
- open boundaries inside the European Union and the Schengen zone
- closed boundaries - outer boundaries of the European Union and the Schengen zone
- maritime boundaries *

* marine boundary is marked symbolically on the map along the coastline, while in fact the actual boundary is situated on the sea

- Po II wojnie światowej – zamknięty charakter granic
- Zmiany reżimu i funkcji granic w okresie przejściowym po 1989 roku
- Po przystąpieniu do UE powstały dwa główne typy granic
- Od 2020 zamykanie granic (całkowite i fragmentaryczne)

GRANICE JAKO BARIERY W POLSCE

**Po II wojnie światowej
bariery i izolacja z peryferyjnością (1945-1989).**

Po 1945 roku wszystkie granice Polski zostały ustalone jako linie podziału między Polską a krajami sąsiadującymi. Choć wszystkie te państwa były częścią Układu Warszawskiego i tym samym były państwami satelickimi Związku Radzieckiego, granice Polski były ściśle kontrolowane, patrolowane i monitorowane. W zasadzie przez cały okres od 1945 r. do 1989 r. granice te były zamknięte, z wyjątkiem pewnych krótkich okresów. Powstałe obszary przygraniczne były ściśle związane z peryferiami, cierpiały z powodu izolacji i zacofania, a ich los zależał wyłącznie od decyzji podejmowanych przez polski rząd centralny, a w niektórych przypadkach także władze Związku Radzieckiego.

*Zamknięte granice
Mały ruch na bardzo
dobrze strzeżonych
granicach*

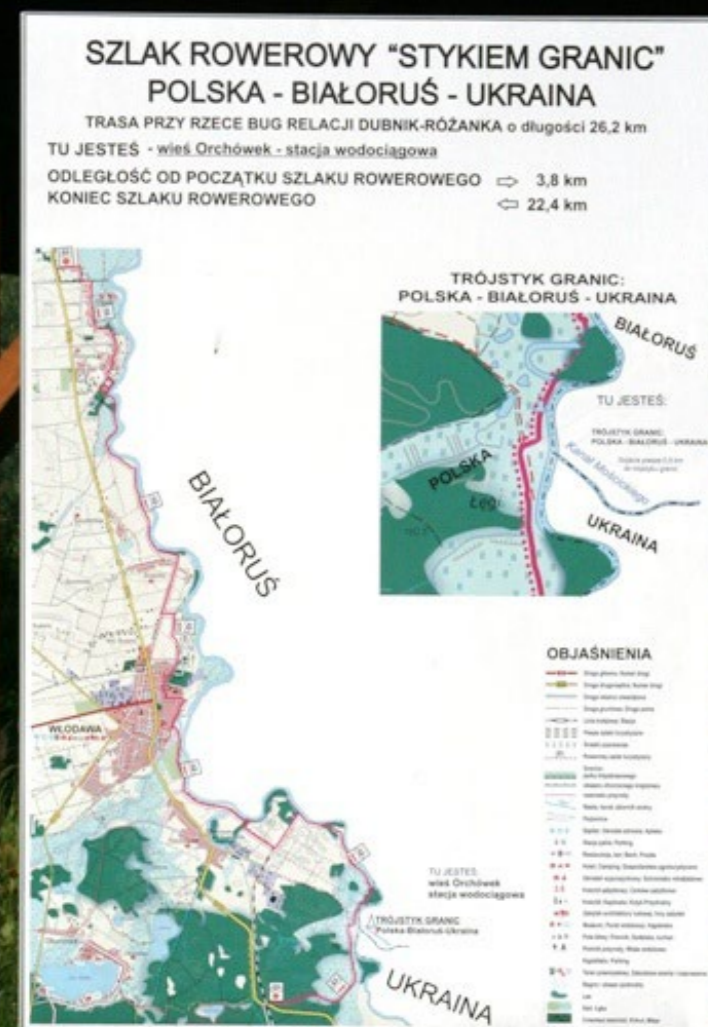
GRANICE JAKO KREATOR PERYFERII I IZOLACJI

Przez wiele lat obszary przygraniczne zarezerwowane były głównie dla straży granicznej, celników i garnizonów wojskowych.

Po II wojnie światowej w Europie pojawiły się obszary przygraniczne, ściśle powiązane z peryferiami, cierpiące na swoje zacofanie i dalszą izolację. W Polsce były one jeszcze bardziej zależne od decyzji podejmowanych przez władzę centralną, jak np. południowe i wschodnie regiony Polski.

Izolacja przyczyniła się do poprawy jakości środowiska przyrodniczego.

*Izolowane pogranicza
Peryferyjne położenie,
marginalizacja gospodarcza i
społeczna, niska gęstość
zaludnienia*

GRANICE JAKO LINIA ZRÓŻNICOWANIA W POLSCE

Granice Polski jako linie zróżnicowania (1989 – 2004)

Otwarcie żelaznej kurtyny w 1989 r. zapoczątkowało nowy proces otwierania granic, którego efektem było przekształcenie obszarów przygranicznych w Polsce.

Konsekwencją otwarcia granic Polski w latach 1989–1990 był ogromny wzrost ruchu transgranicznego, z poziomu czterech milionów osób w 1990 r. do dziewięćdziesięciu milionów w 2000 r.

GRANICE JAKO LINIA ZRÓŻNICOWANIA W POLSCE

Intensyfikacja przepływu osób, specyfika czynnika lokalizacji przygranicznej, przejściowe, ale także zmienne różnice w stanie równowagi rynkowej poszczególnych towarów (uwydatniane przez zmiany kursów walut), nowe polityki związane z alokacją środków na rozwój regionów peryferyjnych, efekt synergii (połączenie potencjałów, poszerzenie oferty, komplementarność i waloryzacja znacznie większych rynków turystycznych).

Nastąpił rozwój obszarów handlowych, do których przyjeżdżali ludzie z sąsiednich krajów, aby dokonać lepszych lub tańszych zakupów, a później także skorzystać z usług (turystycznych, fryzjerskich i innych) itp.

GRANICE JAKO OŚ WSPÓŁPRACY

głównie po 2004 roku

Integracja odbywała się w wielu różnych sferach, w tym politycznej, gospodarczej, społecznej i przestrzennej.

W Europie postęp w integracji nastąpił dzięki wsparciu zapewnionemu w formie specjalnie przeznaczonych funduszy, zwłaszcza programów PHARE i INTERREG oraz europejskiej współpracy terytorialnej, zarządzania sieciami transgranicznymi i marketingu.

Stopniowo projekty uzupełniano wspólnymi politykami i instytucjami. Z biegiem czasu współpraca transgraniczna rozszerzyła się daleko poza proste więzi formalne, a nacisk położony został na relacje nieformalne, oparte na przyjaźni i prywatnej wiedzy (kapitale społecznym).

Współczesna integracja europejska zmodyfikowała funkcje granic w kierunku otwartości, sprzyjając w ten sposób integracji sąsiadujących terytoriów.

granice ze statusu „izolacji” i peryferii stały się „mostami” i „nowymi biegunami rozwoju”, a granice stały się osiami współpracy.

DWA RÓŻNE TYPY GRANIC

Granice zewnętrzne UE z Federacją Rosyjską, Białorusią i Ukrainą stały się zewnętrznymi granicami UE oraz Strefy Schengen.

Granice Polski z Niemcami, Czechami, Słowacją i Litwą po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej i strefy Schengen zmieniły swój status i stały się granicami w pełni otwartymi.

Przykład. Ochrona przyrody i granice

Three examples of dependence of national parks from types of border

1. Parki na zewnętrznej granicy UE

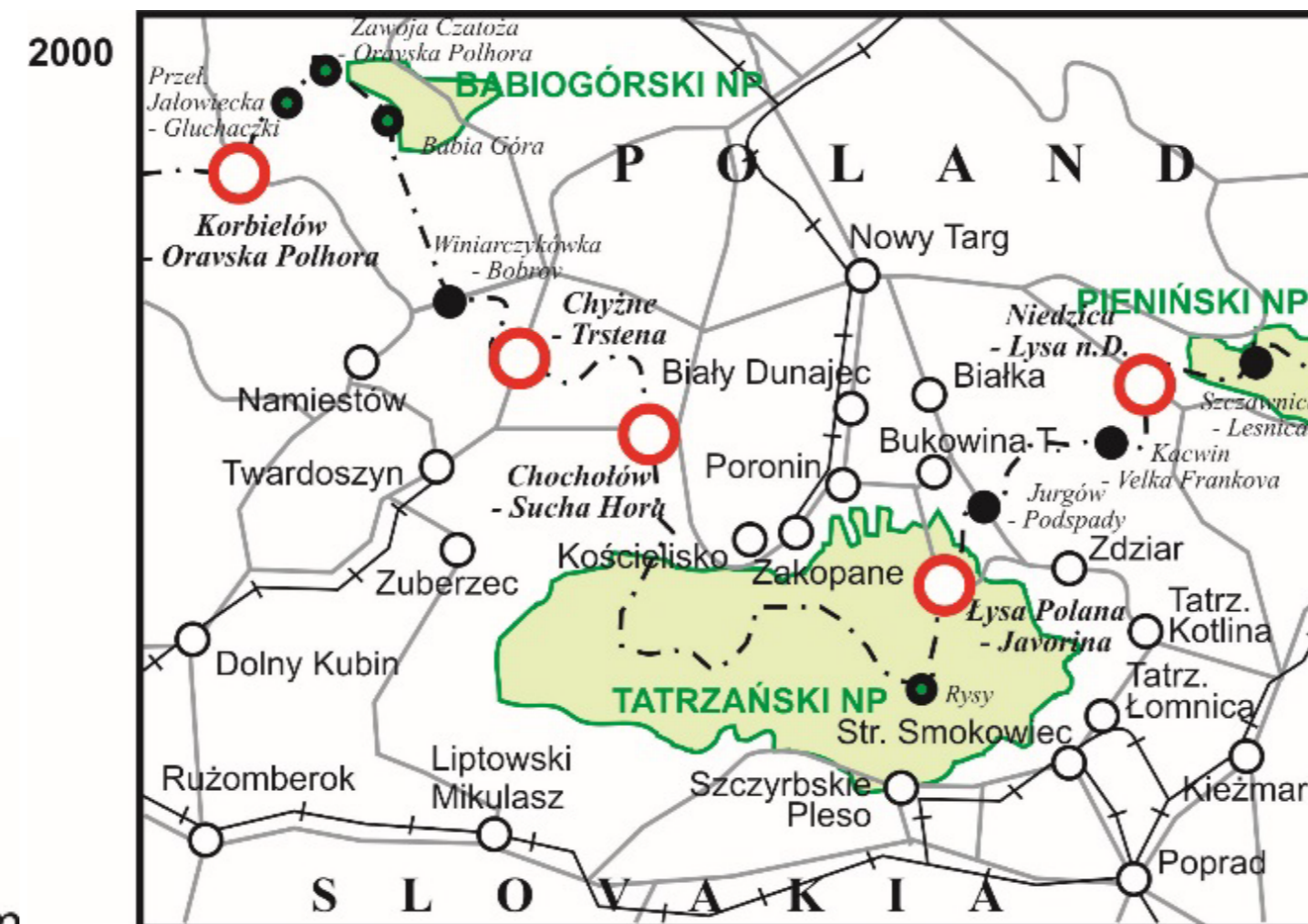
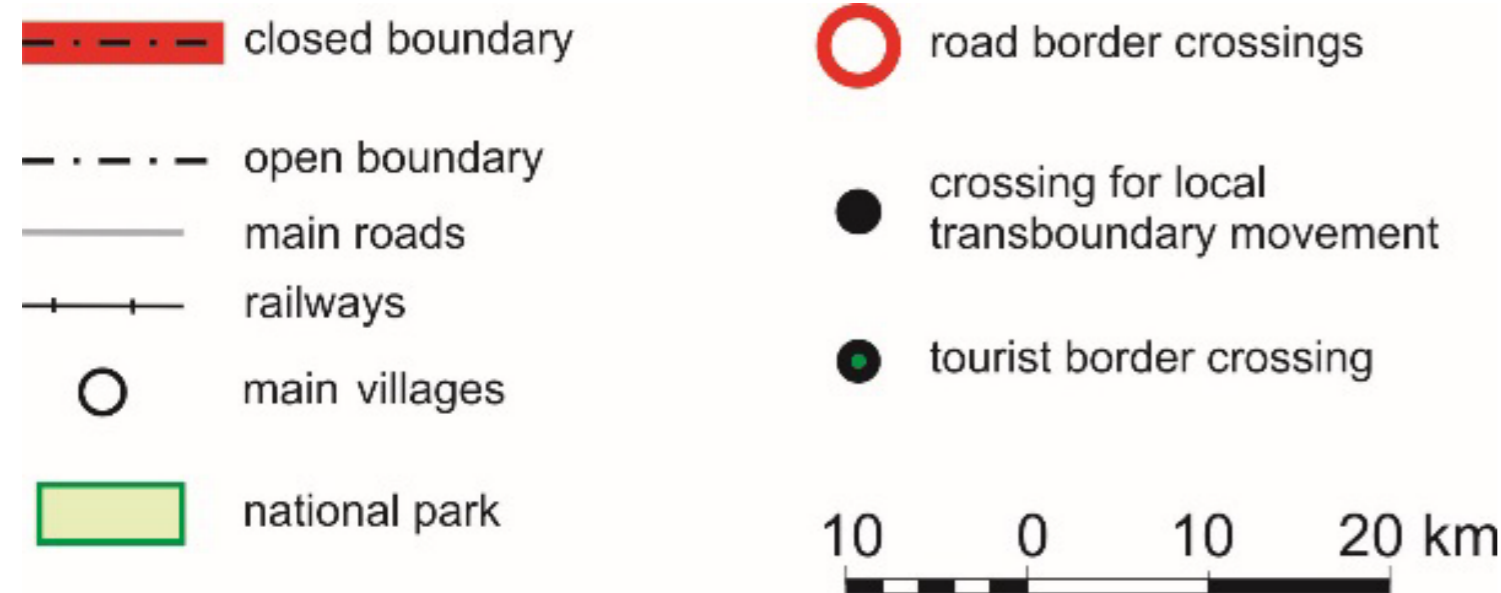
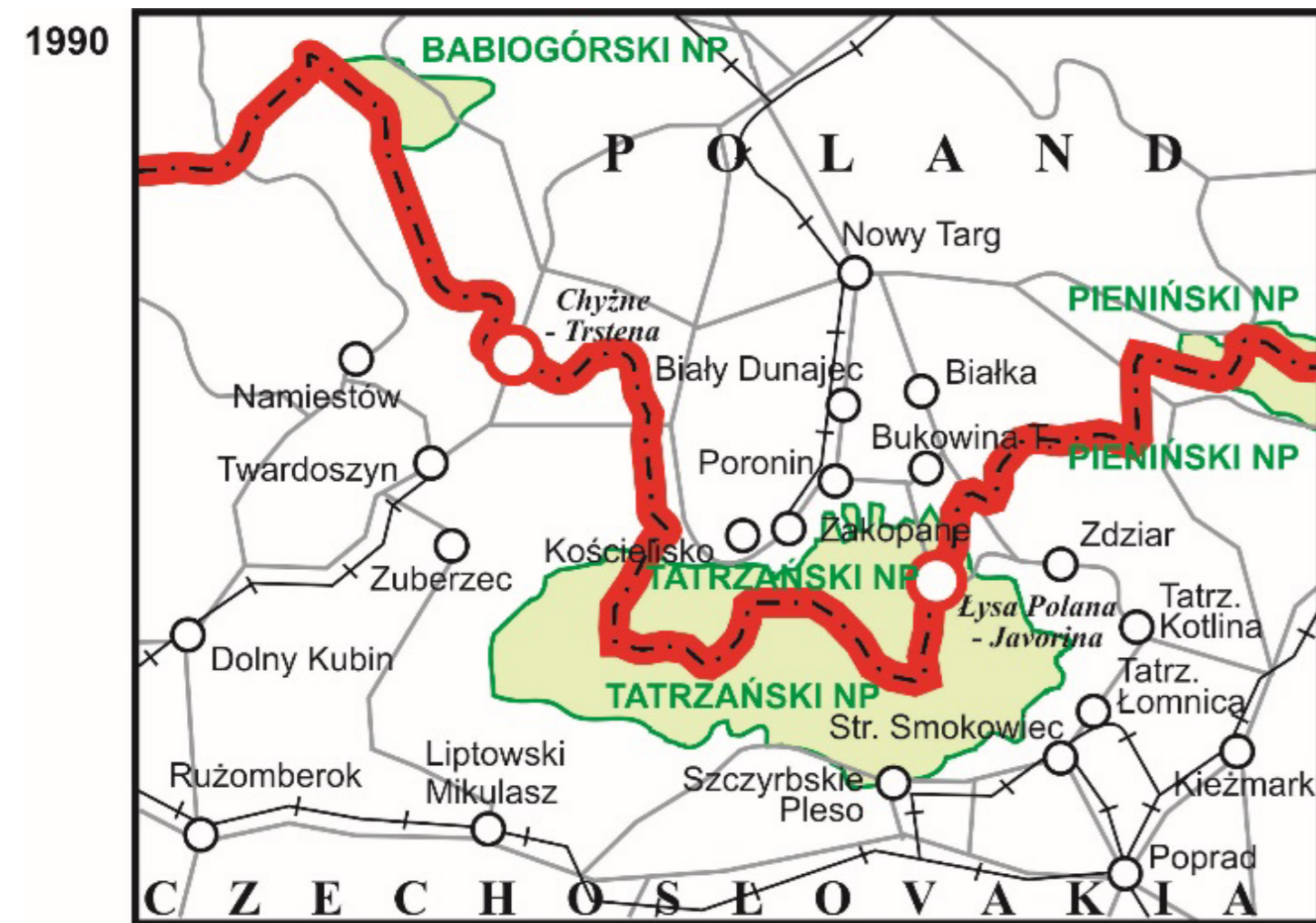
Dwa parki narodowe Białowieński Park Narodowy funkcjonujące jako dwie odrębne jednostki

2. Parki podzielone dwoma różnymi rodzajami granic

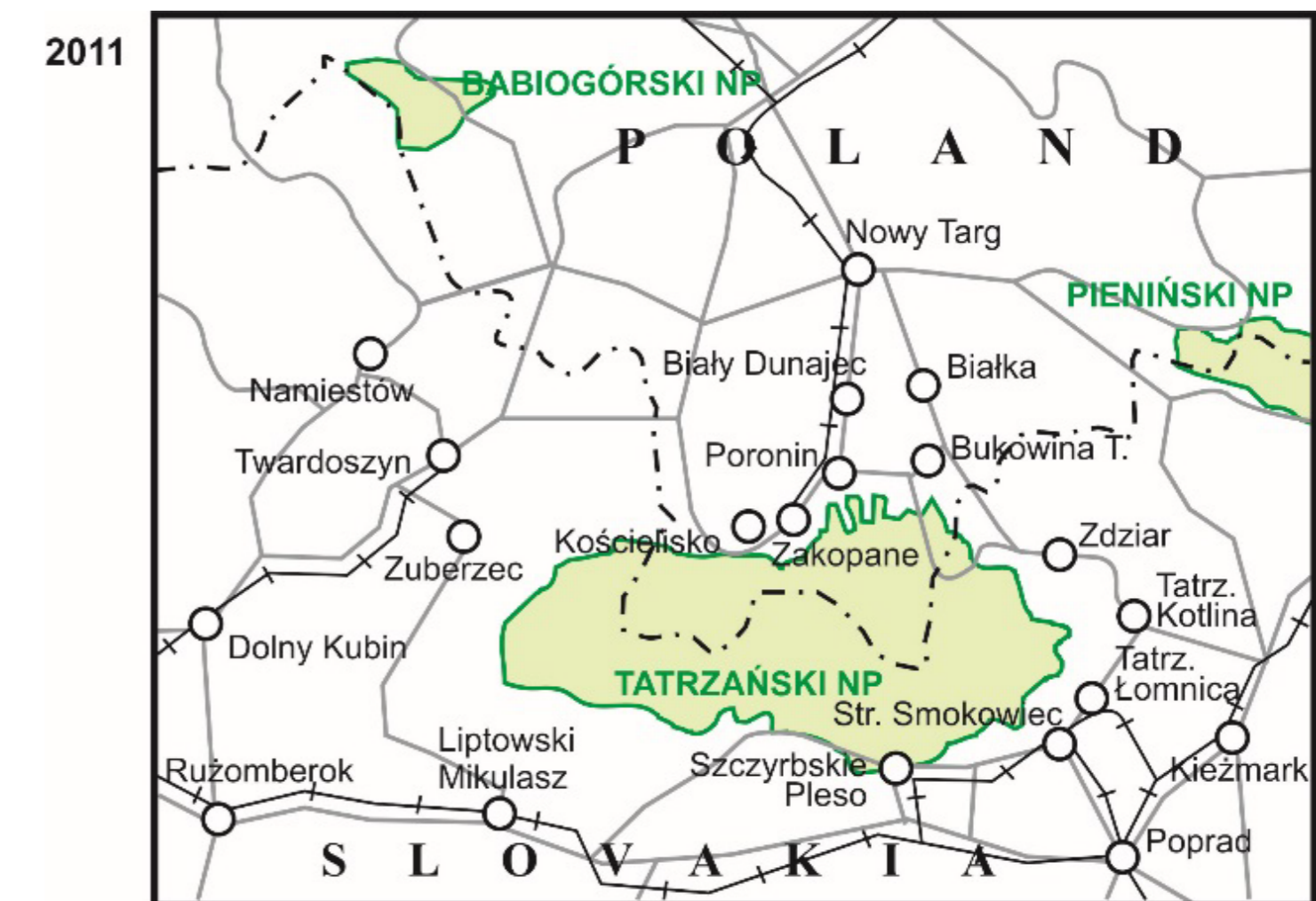

Rezerwat Biosfery Karpaty Wschodnie (w Polsce, Słowacji i Ukrainie),

3. Parki w UE Tatrzański Park Narodowy

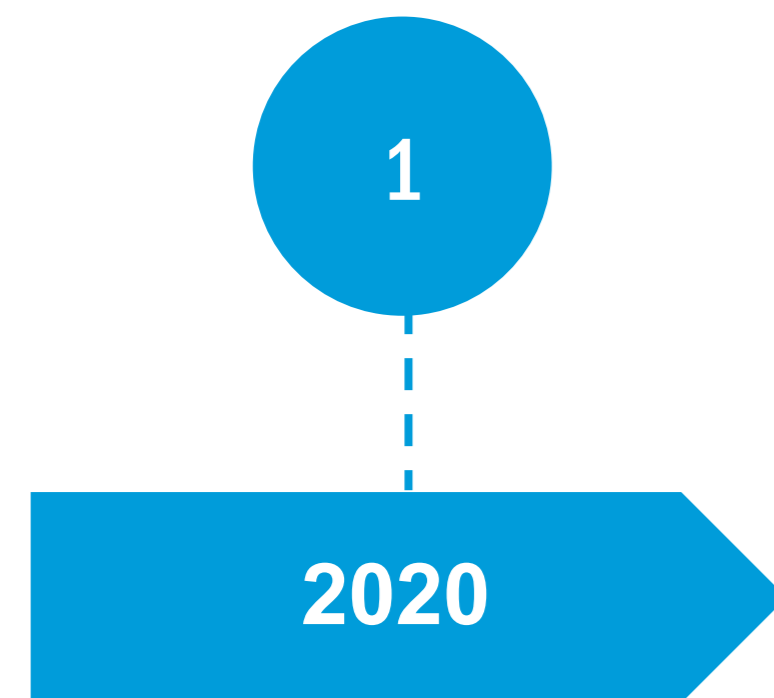

Granica polsko-słowacka
 Przed 1914/18 – granica wewnętrzna
 Monarchia austro-węgierska
 Po 1918 r. granica polsko-
 czechosłowackiej II wojna światowa
 1945-1992 Polska-Czechosłowacja
 Od 1 stycznia 1993 r. powstaje Słowacja
 2004 UE / 2007 Schengen

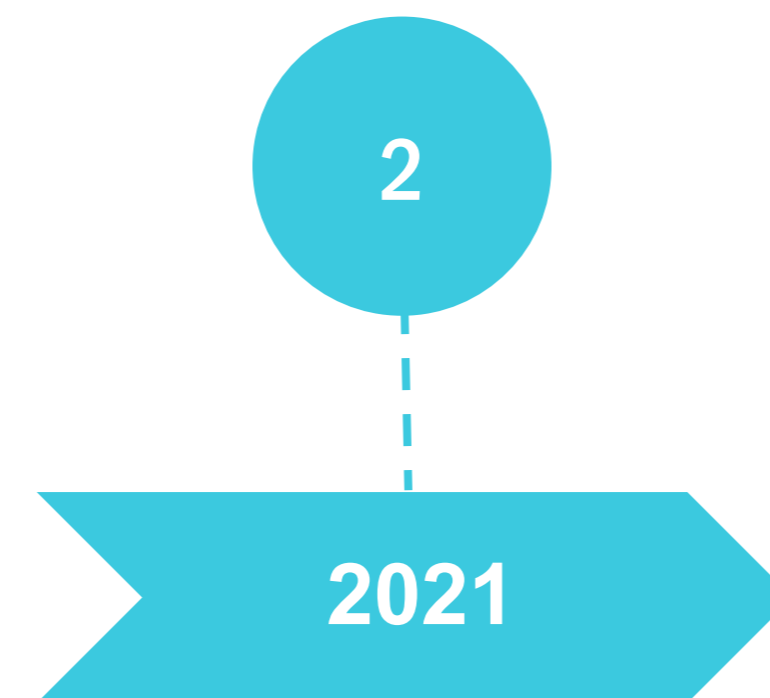

OSTATNIE LATA

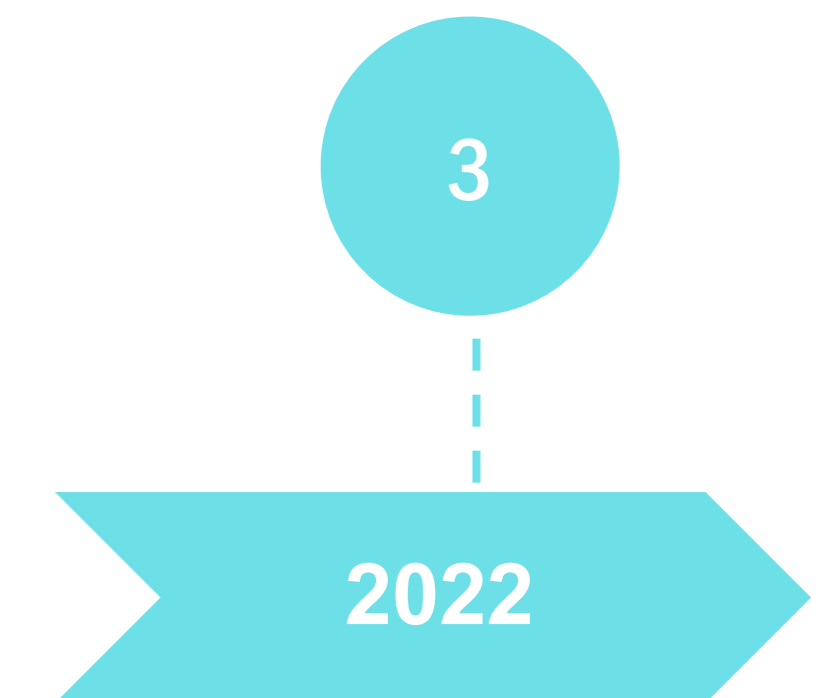
Zjawiska, które zaszły od początku 2020 roku, okazały się na tyle dynamiczne, że spowodowały natychmiastowe zmiany wzdłuż granic, do tego stopnia, że nadano im nowe znaczenie. W szczególności zmiany wywołała pandemia wirusa Covid-19, która pojawiła się w 2020 r.; kryzys migracyjny rozpoczynający się (w nasilonej formie) w 2021 r. i wybuch wojny w regionie w 2022 r.

Światowa pandemia
COVID 19

Nowy kryzys migracyjny na granicy z Białorusią. Granica polsko-białoruska po raz kolejny stała się terenem nielegalnych ruchów migracyjnych

Nowa agresja, gdy Rosja atakuje Ukrainę

COVID – WSZYSTKIE GRANICE

Po ogłoszeniu stanu pandemii (11 marca 2020 r.) okazało się, że rządy większości krajów były przekonane, że zamknięcie własnych granic stanowi najskuteczniejszą ochronę przed rozprzestrzenianiem się Covid-19.

Natychmiastowe problemy pojawiły się z powodu zakłóceń w transzycie, niektórych rodzajach transportu i pracowników transgranicznych.

Szybki proces przekształcenia granic, ograniczył codzienne kontakty oraz funkcjonowanie turystyki.

COVID – WSCHODNIE GRANICE POLSKI

Granice wschodnie w czasie pandemii można postrzegać jako przykład problemów występujących ogólnie na zewnętrznych granicach UE. Ukraińcy posiadający zezwolenia na pracę mogli wjechać do Polski, choć był okres, gdy przejścia graniczne po stronie ukraińskiej były zamknięte. Jeśli chodzi o Rosję i Białoruś, zamknięcie granic zminimalizowało ruch graniczny, a nałożona 14-dniowa kwarantanna po obu stronach granicy natychmiastowo wstrzymała ruch między mieszkańcami i turystami. Jednak po okresie zamknięcia utrzymał się znaczny ruch tranzytowy, głównie przez granicę polsko-białoruską. Fizyczne zamknięcia i ograniczenia w relacjach transgranicznych odnotowano wzdłuż wszystkich granic Polski.

GRANICA Z BIAŁORUSIĄ

KRYZYS 2021 I LATA KOLEJNE

30

W 2021 r. oprócz poważnych wyzwań związanych z Covid-19 wystąpi kryzys związany z migracją. Zaczęło się wczesnym latem, kiedy władze białoruskie rozpoczęły proces mający na celu pomoc migrantom w przedostaniu się z Białorusi przez granicę UE na terytorium Litwy, Polski lub Łotwy. Kryzys szybko dał impuls do ogłoszenia stanu wyjątkowego na dotkniętych obszarach przygranicznych.

Fala migrantów rosła: w sierpniu 2021 r. podjęto około 3000 prób przekroczenia granicy (około 70% z nich zostało uniemożliwionych). Pozostali migranci przekraczający granicę z Polską kierowani byli do ośrodków dla cudzoziemców.

W 2021 r. odbyło się łącznie 40 000, w 2022 r. około 15 700 prób nielegalnego przekroczenia granicy.

Granica polsko-białoruska

Od 1 grudnia do 1 marca w pasie przy granicy z Białorusią obowiązuje zakaz przebywania, z którego wyłączeni są m.in. mieszkańcy czy miejscowi przedsiębiorcy. Komendant placówki SG będzie mógł, na czas określony i na określonych zasadach, zezwolić na przebywanie na tym obszarze również innych osób, w szczególności dziennikarzy. Zakaz wprowadzono w 183 miejscowościach* w województwach podlaskim i lubelskim.

Źródło: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów

GRANICA Z BIAŁORUSIĄ

31

Stan wyjątkowy został wprowadzony 2 września 2021 r.

Sejm RP uchwalił ustawę z dnia 29 października 2021 r. dotyczącą robót budowlanych mających na celu zabezpieczenie granicy państwowej.

Do końca czerwca 2022 r., postawiono mur na długości 180 km.

Całkowita bariera obejmuje w rzeczywistości kilka linii obrony, a bariera elektroniczna w sumie rozciąga się na długości 206 km.

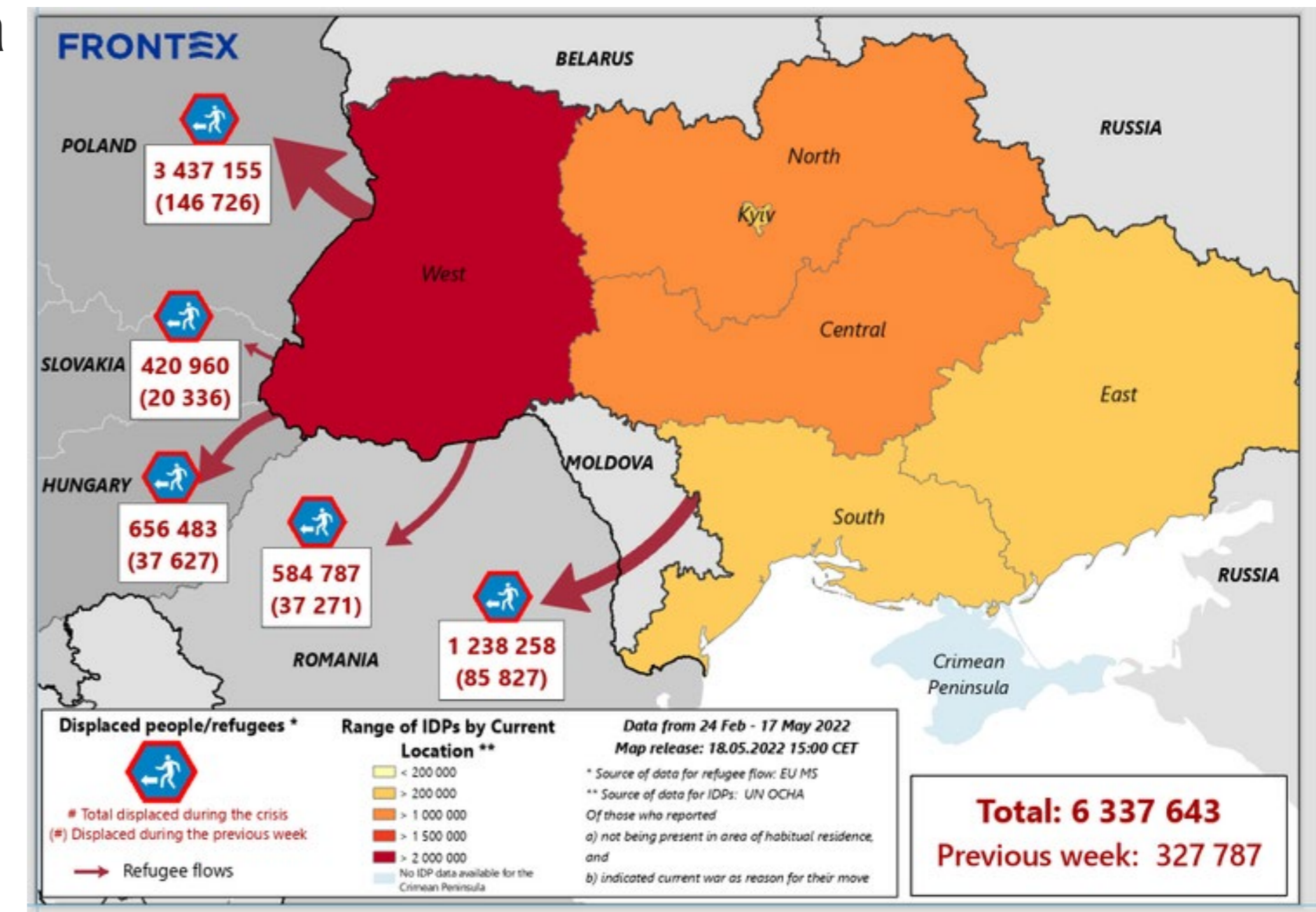
GRANICA Z UKRAINĄ

WOJNA; MIGRACJE OD 2022

Otwarta wojna wybuchła w 2022 r., kiedy siły rosyjskie wkroczyły na Ukrainę drogą lądową. Konsekwencją były masowe wyjazdy Ukraińców, głównie w kierunku zachodnich i południowych granic swojego państwa.

Ponad połowa tego ruchu skupiła się na 500-kilometrowej granicy polsko-ukraińskiej.

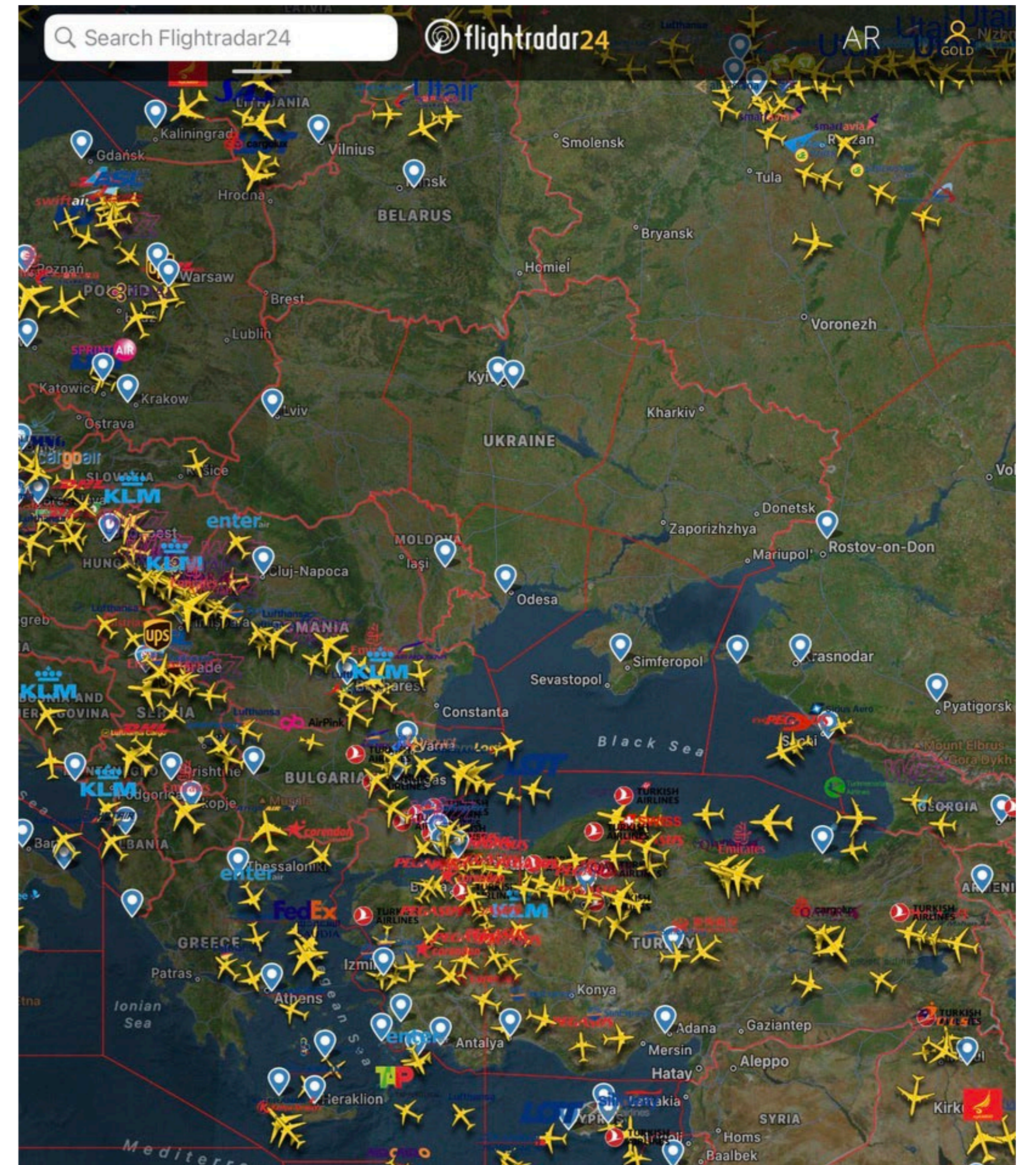
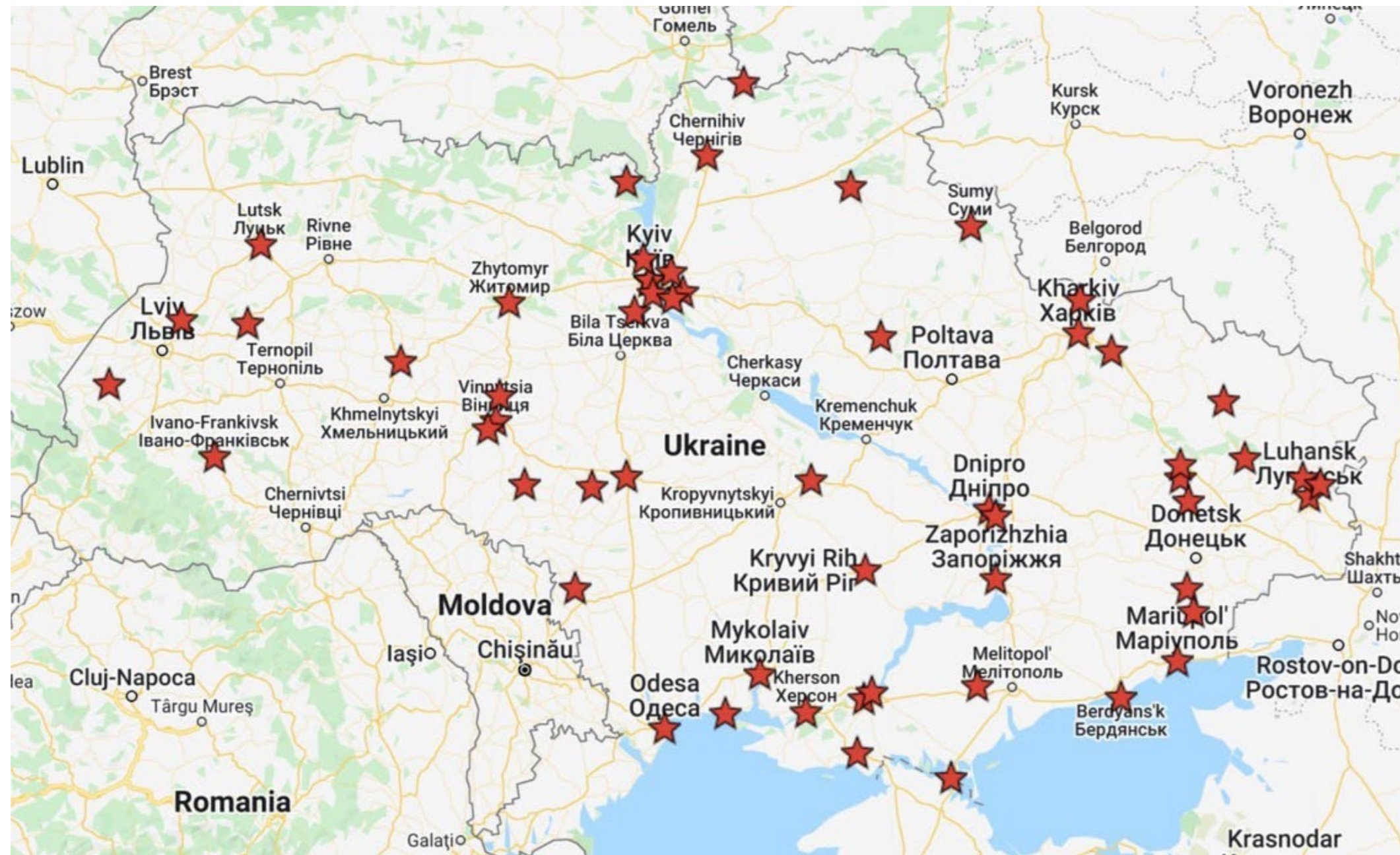
Napływ ten stał się największy i najszybszy w powojennej historii Europy, przy czym w ciągu pierwszych dwóch tygodni odnotowano średnio 100 000 przekroczeń dziennie.

Granica otwartości, pomocy

« granica militarna »

GRANICA Z ROSJĄ

WOJNA ... 2022...

Obawy przed zorganizowanym nielegalnym napływem migrantów z Królewca (podobnie jak to miało miejsce z Białorusi) doprowadziły do podjęcia decyzji o wzniesieniu kolejnej bariery na granicy Polski z Rosją. Prace rozpoczęły się 2 listopada 2022 r. od małego płotu, a w kwietniu 2023 r. od budowy nowego muru.

Zamykanie pozostałych granic?

Kontrole niemieckie: 16 września 2024 r. Niemcy wprowadziły kontrole na granicach lądowych z Francją, Luksemburgiem, Holandią, Belgią i Danią. Wcześniej podobne regulacje wprowadzono na granicach z Austrią, Polską, Szwajcarią i Czechami. Działanie to ma na celu ograniczenie nielegalnej migracji. Według danych policji federalnej w ciągu pierwszych dwóch tygodni od rozpoczęcia kontroli odnotowano 2448 nieautoryzowanych wjazdów.

Na zakończenie

